

عوامل تحکیم خانواده در سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

حجت الاسلام والمسلمین مصطفی زارع*

اشاره

خانواده، اولین و بنیادی‌ترین نهاد اجتماعی است که سنگ بنای جامعه بر آن استوار است. این نهاد مقدس نه تنها محل پرورش جسمانی انسان، بلکه محیطی برای شکل‌گیری شخصیت، انتقال ارزش‌های اخلاقی و تربیت نسل‌های آینده به شمار می‌رود. اهمیت خانواده تا آنجاست که دوام و استحکام آن تأثیر مستقیمی بر سلامت و پایداری جامعه دارد؛ از این‌رو شناسایی عواملی که موجب تقویت و تحکیم این نهاد می‌شوند، همواره از دغدغه‌های اساسی انسان بوده است. دین اسلام در جایگاه دینی کامل و جامع، راهکارهایی عملی و عمیق برای رشد و شکوفایی خانواده ارائه داده است؛ همچنین سیره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله الگویی جامع برای زندگی خانوادگی و اجتماعی به شمار می‌رود.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله با زندگی خود در جایگاه یک همسر، پدر و سرپرست خانواده، نمونه‌ای کامل از زندگی سالم و هدفمند خانوادگی را به بشر عرضه کردند. سیره ایشان سرشار از آموزه‌هایی است که نشان‌دهنده اهمیت والای خانواده در اندیشه و رفتار اسلامی است. خانواده در دیدگاه پیامبر صلی الله علیه و آله، جایی است که محبت، مهربانی و احترام متقابل میان اعضا جریان دارد و نیازهای مادی و معنوی افراد در آن تأمین می‌شود.

امروزه با گسترش چالش‌هایی همچون گسست عاطفی میان اعضای خانواده، افزایش طلاق و کاهش تعامل سالم در محیط خانواده، الگوگیری از زندگی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌تواند راه‌حلی عملی و مؤثر دانسته شود. پیامبر صلی الله علیه و آله با ارائه الگویی از هم‌زیستی مسالمت‌آمیز و محبت‌آمیز در

* سطح چهار حوزه علمیه قم، فارغ‌التحصیل ارشد مدیریت فرهنگی.

محیط خانواده، نشان دادند که چگونه می‌توان با رعایت اصول انسانی و اخلاقی، بنیانی مستحکم برای زندگی خانوادگی و اجتماعی بنا نهاد.

۱. محبت و مهربانی

محبت و مهربانی یکی از عوامل مهم تحکیم خانواده شناخته می‌شود و نقشی کلیدی در تقویت پیوندهای خانوادگی و ایجاد محیطی پایدار و سالم ایفا می‌کند. محبت اساس ایجاد صمیمیت و تقویت روابط خانوادگی است. پیامبر اعظم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با رفتار و گفتار خود الگویی بی‌نظیر از مهر و محبت در روابط خانوادگی به‌ویژه در ارتباط با همسران و فرزندان ارائه دادند. این محبت و مهرورزی نه تنها در کلمات که در اعمال و رفتارهای روزمره ایشان نیز نمود داشت.

یکی از نمونه‌های معروف، احترام و محبت پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به دخترشان حضرت فاطمه زهرا رَضِيَ اللهُ عَنْهَا بود. هرگاه ایشان وارد خانه می‌شدند، پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به استقبال می‌رفتند، دست ایشان را می‌بوسیدند و او را در جای خود می‌نشاندند. این رفتار نشان‌دهنده میزان اهمیت ابراز محبت و تکریم اعضای خانواده است: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ عَلَيْهِ فَاطِمَةٌ قَامَ لَهَا، فَقَبَلَ يَدَهَا، وَأَجْلَسَهَا فِي مَكَانِهِ»^۱.

به طور طبیعی هر انسانی همسر خود را دوست دارد، هر چند میزان علاقه انسان‌ها به همسرانشان متفاوت است. دوستی همجنس دیگر همانند علاقه‌های انسان به مال و خانه و ماشین نیست؛ چراکه همسر دارای درک و شعور و عواطف بسیار لطیف و حساس است؛ از این رو دانستن هر دو طرف به وجود و شدت علاقه، تداوم بخش زندگی زناشویی و سبب تحکیم خانواده است و کیفیت زندگی مشترک را چندبرابر می‌کند.

محبت گـر بود شمع شبانه	فروغ آرد به هر گوشه ز خانه
ز مهر و مهربانی در دل و جان	شود خانه بهشت جاودانه
ز لبخندی که بر لب می‌نشانی	گل افشان می‌شود هر آشیانه
به فرزند و به همسر عشق ورزیم	که این باشد چراغ راه و نشانه
اگر مهر و وفا باشد به یکدیگر	نماند هیچ غمی اندر میانه

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تأیید این سخن می‌فرمایند: «قَوْلُ الرَّجُلِ لِلْمَرْأَةِ: إِنِّي أُحِبُّكَ، لَا يَذْهَبُ مِنْ

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۱۰.

قَلْبِهَا أَبَدًا؛^۱ [این] سخن مرد به همسرش که من تو را دوست دارم، هرگز از قلبش بیرون نخواهد رفت».

برخی باورمندند زن داری فقط در تأمین رفاه و پول خلاصه می شود، در حالی که به یقین رفاه و پول کافی نیست و زن نیازهای عاطفی نیز دارد که شوهرش باید آنها را برطرف کند، وگرنه زندگی آنها به سردی و دلزدگی می گراید و می تواند آسیبی جدی برای بنیان خانواده باشد. پس اینکه مرد علاقه اش را به همسرش با زبان اعلام کند، اهمیت بسیاری دارد. در گام بعدی باید علاقه را در رفتار خود نشان دهد. پیامبر گرامی خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: «إِذَا نَظَرَ الْعَبْدُ إِلَى وَجْهِ زَوْجِهِ وَنَظَرَتْ إِلَيْهِ، نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِمَا نَظْرَ رَحْمَةٍ، فَإِذَا أَخَذَ بِكَفِّهَا وَأَخَذَتْ بِكَفِّهِ، تَسَاقَطَتْ ذُنُوبُهُمَا؛^۲ هرگاه بنده ای به همسرش [از سر محبت] نگاه کند و همسرش نیز به چهره او بنگرد، خداوند [متعال] نگاهی از سر رحمت به آنان می افکند. و اگر دستان همدیگر را بگیرند، گناهان آنان فرومی ریزد».

نگاه محبت آمیز و اظهار محبت زن و شوهر به یکدیگر، عبادت خدا به شمار می آید. چنین رفتار ساده ای چنان اجر والایی نزد خدای متعال دارد که رحمت و نظر خدای متعال را جلب می کند و از آن ساده تر فشردن دست های همدیگر، آن اندازه نزد خدای والا مرتبه ارزشمند است که گناهان آنان را می بخشد. این آموزه از نکات درخشان دین ماست که نشان دهنده لطافت و ظرافتی است که در نگاه آن به جنبه های مختلف زندگی انسان وجود دارد.

۲. خوش رویی و خوش رفتاری

اصل دوم در تحکیم خانواده، خوش رویی و خوش رفتاری است. خوش رویی یکی از مهم ترین عوامل تحکیم خانواده در سیره پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، به معنای رفتار همراه با لبخند، ملامت و برخورد گرم با اعضای خانواده است. پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با خوش رفتاری، ارتباطی عاطفی و پایدار با خانواده ایجاد می کردند و همیشه به گونه ای رفتار می کردند که همسران و فرزندان ایشان احساس محبت و امنیت داشته باشند. خوش رویی نه تنها سبب ایجاد آرامش در محیط خانواده می شود، بلکه زمینه را برای حل اختلاف ها و افزایش دوستی میان اعضای خانواده فراهم می کند. پیغمبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره خوش رویی می فرماید: «حُسْنُ الْخُلُقِ يُثَبِّتُ الْمَوَدَّةَ؛^۳ خوش اخلاقی

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۵۶۹.

۲. محمد محمدی ری شهری، خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ج ۱، ص ۱۹۲.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۴، ص ۱۴۸.

دوستی را استوار می‌گرداند». در روایت دیگری می‌فرمایند: «أَحْسَنُ النَّاسِ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا وَ أَلْطَفُهُمْ بِأَهْلِيهِ وَ أَنَا أَلْطَفُكُمْ بِأَهْلِي؛^۱ مؤمن‌ترین مردم، خوش‌اخلاق‌ترین آنها و مهربان‌ترینشان به خانواده‌اش است، و مهربان‌ترین شما با خانواده‌اش، من هستم».

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ در محیط خانواده همواره با مهربانی و لبخند با اعضای خانواده رفتار می‌کردند. ایشان به همسران و فرزندان خود توجه ویژه‌ای داشتند و با نرمی و محبت با آنها صحبت می‌کردند. از امام علی عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَامُ نقل شده است: «كان رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ دائم البشر، سهل الخلق، لين الجانب، ليس بفظ ولا غليظ؛^۲ پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ همواره گشاده‌رو، خوش خلق و نرم‌خوب بود. او هرگز خشن یا سخت‌گیر نبود».

۳. همکاری

همکاری در امور خانه یکی از ویژگی‌های بارز سیره پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ بود. پیامبر در خانه نه تنها وظایف خود را در جایگاه پدر و همسر انجام می‌داد، بلکه در کارهای خانه نیز مشارکت می‌کرد. این رفتار ایشان سبب ایجاد محبت و صمیمیت بیشتر در خانواده می‌شد. کمک مرد به همسر در امور خانه، بیان‌کنندهٔ علاقه و محبت مرد در برابر خانواده است. در سیره پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ نقل شده است که با در کار خانه شرکت می‌فرمود. ایشان به دست مبارک خویش گوسفندان را می‌دوشید و جامه و کفش خود را می‌دوخت؛ در خانه را بر روی مراجعان می‌گشود و در این کار از دیگران سبقت می‌گرفت؛ شترانش را عقال می‌بست و شیرشان را می‌دوشید؛ خانه را جارو می‌کرد و چون خادمش از کار آسیاب خسته می‌شد، به او کمک می‌کرد و گندم و جو آسیاب می‌کرد.^۳ به حیوانات خود آب و غذا می‌داد و گاه بارهای خدمتکار خسته‌اش را به دوش می‌کشید و به دست خود گوشت برای همسرانش خرد می‌کرد.^۴ حیا مانع نمی‌شد که حضرت نیازمندی‌های خانه خود را از بازار تهیه نکند و بضاعت خود را با دست مبارک به منزل نبرد.^۵ ایشان در انجام امور منزل، خود دست به کار می‌شد و حتی از خدمتکارانش نیز توقع و انتظاری نداشت. انس می‌گوید: نه سال خدمت‌گزاری حضرت را کردم و هرگز یاد ندارم که در این مدت به من فرموده

۱. محمدحسن حر عاملی، وسائل الشیعة، ج ۱۲، ص ۱۵۳.

۲. شریف الرضی، نهج البلاغة، حکمت ۲۳۰.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۲۲۷.

۴. ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۱، ص ۱۲۶.

۵. حسن بن ابی الحسن دیلمی، ارشاد القلوب، ص ۲۲۶.

باشد چرا فلان کار را نکردی و هرگز در کاری از من ایراد نگرفت.^۱ در حدیثی از پیامبر خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خطاب به امام علی عَلِيٌّ عَلَيْهِ السَّلَام آمده است: «يَا عَلِيُّ لَا يَخْدُمُ الْعِيَالُ إِلَّا صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ، أَوْ رَجُلٌ يُرِيدُ اللَّهُ بِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ؛^۲ ای علی، به خانواده خود خدمت نمی‌کند مگر انسان راستگو یا شهید یا مردی که خداوند خیر دنیا و آخرت را برای او بخواند». در حدیث دیگری فرمودند: «إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا سَقَى امْرَأَتَهُ مِنَ الْمَاءِ أُجِرَ؛^۳ مرد هرگاه به همسرش آبی بنوشاند، پاداش می‌برد». همچنین می‌فرمایند: «الْمُؤْمِنُ يُؤَجَّرُ فِي كُلِّ شَيْءٍ، حَتَّى فِي اللَّقْمَةِ يَرْفَعُهَا إِلَى فِي امْرَأَتِهِ؛^۴ به مؤمن برای هر چیزی پاداش داده می‌شود، حتی برای لقمه‌ای که در دهان همسرش می‌گذارد».

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درباره یاری رساندن زن به همسر خود در زندگی فرمودند: «أَيُّمَا امْرَأَةً خَدَمْتَ زَوْجَهَا سَبْعَةَ أَيَّامٍ، غَلَّقَ اللَّهُ عَنْهَا سَبْعَةَ أَبْوَابِ النَّارِ، وَفَتَحَ لَهَا ثَمَانِيَةَ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، تَدْخُلُ مِنْ أَيِّنَمَا شَاءَتْ؛^۵ هر زنی که شوهرش را هفت روز یاری دهد، خداوند هفت درِ دوزخ را به روی او می‌بندد و هفت درِ بهشت را به رویش می‌گشاید تا از هر دری که می‌خواهد، وارد شود».

۴. قناعت

قناعت اصلی مهم در پایداری و تحکیم زندگی افراد به شمار می‌آید؛ چرا که مانعی محکم در برابر زیاده‌خواهی‌های افراد قرار است تا انسان به آنچه خداوند به او داده است، رضایت قلبی داشته باشد؛ هر چند متأسفانه امروزه عمل به این اصل بسیار کم‌رنگ شده و رنگ باخته است. با وجود قناعت، بسیاری از مشکلات در زندگی امروز انسان‌ها برطرف می‌شود. چشم و هم‌چشمی عامل از بین رفتن قناعت است. با نگاهی به زندگی افراد می‌توان به راحتی به این نکته پی برد که چشم و هم‌چشمی در جایگاه اصلی مهم در مقابل قناعت ایستاده است و موجب برهم‌زدن توازن در زندگی مشترک افراد می‌شود؛ بنابراین صفت ناپسند چشم و هم‌چشمی در هر جایی قرار داشته باشد، سبب نابودی قناعت می‌شود.

آموزه‌های دینی، مسلمانان را در به دست آوردن صفت قناعت تشویق می‌کند. قناعت یکی از

۱. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، ج ۱، ص ۱۶.

۲. میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۳، ص ۴۹.

۳. علی بن حسن متقی هندی، کنز العمال، ح ۱۶۳۸۰.

۴. ملا محسن فیض کاشانی، المحجّة البيضاء، ج ۳، ص ۷۰.

۵. حسن بن ابی الحسن دیلمی، ارشاد القلوب، ص ۱۷۵.

اصول اخلاقی مهم در سیره رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است؛ البته این صفت نه تنها به معنای زندگی فقیرانه یا نداری نیست، بلکه نشانه‌ای از توکل، مدیریت منابع و رضایت از داشته‌هاست. این اصل می‌تواند نقش مهمی در تحکیم خانواده داشته باشد و از بسیاری تنش‌ها و مشکلات ناشی از زیاده‌خواهی و تجمل‌گرایی جلوگیری می‌کند. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «الْقَنَاعَةُ كَنْزٌ لَا يَفْنَى»^۱ قناعت گنجی تمام‌نشدنی است.

ارزش قناعت در اسلام چنان عظیم و رفیع است که پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قناعت‌پیشگان را سعادتمند معرفی می‌کند و می‌فرماید: «طُوبَى لِمَنْ هَدِيَ لِلْإِسْلَامِ وَكَانَ عَيْشُهُ كِفَافًا وَ قِنَعٌ»^۲ خوش آن‌که با اسلام هدایت شود و معیشت او به حد کفاف باشد و قناعت پیشه کند. آن‌که ده درم دارد و قانع است به ز آن‌که صد گنج دارد و هراس

۵. دیدن زحمات یکدیگر و تشکر

یکی دیگر از اصول مهم در تحکیم روابط خانوادگی، دیدن زحمات و تلاش‌های دیگران و تشکر و قدردانی از آنهاست. این موضوع در سیره پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در جایگاه یکی از اصول بنیادین روابط انسانی به‌روشنی دیده می‌شود. قدردانی از زحمات اعضای خانواده به‌ویژه میان همسران، والدین و فرزندان، سبب افزایش محبت، تقویت اعتماد متقابل و ایجاد حس ارزشمندی در طرف مقابل می‌شود. شوهری که زحمات همسرش را ببیند، از نظافت منزل، تهیه غذا، بچه‌داری و دیگر کارهایی که زن انجام می‌دهد، تشکر می‌کند. تشکر زبانی به همسر انرژی مثبت می‌دهد و او را به تلاش بیشتر ترغیب می‌کند و کانون زندگی را روزبه‌روز گرم‌تر می‌کند؛ از سوی دیگر ناشکری مرد و ندیدن زحمات چه بسا موجب سست شدن زن در کارش و کاستن شیرینی زندگی شود. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در اهمیت تشکر می‌فرماید: «وَمَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ»^۳ کسی که از انسان‌ها تشکر نکند، از خدا تشکر نکرده است.

حضرت خدیجه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا نخستین همسر پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بسیار محبت و خدمت کرد و تمام اموال سرشار خود را در اختیار پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گذاشت و آن حضرت همه آن اموال را در راه گسترش اسلام مصرف نمود. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به پاس خدمات خدیجه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا همواره از او یاد می‌کرد، از

۱. میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱۵، ص ۲۲۶.

۲. همان، ص ۲۳۱.

۳. صادق احسان‌بخش، آثار الصادقین، ج ۹، ص ۴۶۵.

خدمت‌های او قدردانی و تشکر می‌نمود و بر او درود می‌فرستاد، از درگاه خدا برای او طلب آمرزش می‌نمود و می‌فرمود: «خدیجه عَلَيْهَا السَّلَامُ وقتی به من پیوست که همه از من دور می‌شدند. او در راه اسلام هرگز مرا تنها نگذاشت و همواره از من حمایت نمود. خدا او را رحمت کند که بانوی پربرکتی بود»^۱.

۶. وقت گذاشتن برای گفتگو

وقت گذاشتن برای گفتگو و تعامل مؤثر، از دیگر عوامل کمک‌کننده به تحکیم روابط خانوادگی است. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ که الگوی عالی در زندگی خانوادگی است، به اهمیت گفتگو و ارتباط مؤثر با اعضای خانواده توجه ویژه داشتند. ایشان به‌ویژه وقت گذاشتن برای همسران و فرزندان خود، در گفتگوهای خود به آنها احترام می‌گذاشتند و همین رفتار سبب تقویت روابط و ایجاد محیطی محبت‌آمیز در خانواده می‌شد.

گفتگو و وقت گذاشتن برای همدیگر به‌ویژه در خانواده، از ابزارهای کلیدی برای تحکیم روابط و پیشگیری از بروز مشکلات است. این فرایند موجب ایجاد فضایی برای درک متقابل، حل مسائل و مشکلات و تقویت پیوندهای عاطفی میان اعضای خانواده می‌شود. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با ایجاد چنین فضایی نشان دادند که زمان اختصاص داده‌شده به اعضای خانواده به‌ویژه همسران و فرزندان، چقدر در بهبود روابط و تقویت انس و الفت خانواده اهمیت دارد.

توجه مرد به همسر و هم‌سخنی با او، روشی پسندیده برای استحکام بنای خانواده است. مردان باید به این نکته کلیدی توجه کنند که زنان علاقه‌مند به ارتباط کلامی و گفتگو با شوهر خود هستند و این کار نوعی توجه و اظهار محبتی است که سبب گرمی زندگی می‌شود. گرم‌ترین و محکم‌ترین زندگی برای همسرانی است که دوستی و محبت‌شان برای خدا باشد و یکدیگر را برای خداوند متعال دوست بدانند. نگاه دینی افزون بر سفارش به تلاش و کار، به انس و در کنار هم بودن سفارش می‌کند.

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرمایند: «جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَيَّ تَعَالَى مِنْ اِعْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي هَذَا»^۲ در پیشگاه خداوند متعال نشستن مرد نزد همسرش، از اعتکاف در مسجد من محبوب‌تر است». اگر به فضیلت اعتکاف در مسجد آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ توجه کنیم، آن‌گاه به ارزش

۱. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۶، ص ۱۲؛ عزالدین ابن‌اثیر، اسد الغابه، ج ۵، ص ۴۳۸.

۲. وزام بن ابی‌فراس، تنبیه الخواطر، ج ۲، ص ۱۲-۱۲۲.

بالای انس و الفت و نشستن مرد در کنار همسر خود بیشتر پی خواهیم برد. زن به طور طبیعی نیاز دارد که همسرش ساعت‌هایی را در کنار او باشد، با او هم‌صحبت شود، به سخن او گوش کند و کارهای روزمره او را از این مهم باز ندارد.

متأسفانه با فراگیری فضای مجازی و فناوری، ارتباط کلامی خانواده به کمترین اندازه نزدیک می‌گردد. به عبارت بهتر خانواده از حالت صمیمی و دوستانه، تبادل افکار و حل مسائل به گذراندن اوقات در زیر یک سقف تبدیل شده است.

۸. احترام متقابل

یکی دیگر از عوامل تحکیم پیوند خانوادگی، احترام متقابل اعضای این نهاد به یکدیگر است. احترام زن و شوهر به یکدیگر در سلامت روحی، افزایش محبت و تحکیم خانواده تأثیر بسزایی دارد. دایره این احترام شامل ارج نهادن به شخصیت یکدیگر، احترام به دیدگاه‌ها، افکار و سلیقه همدیگر می‌شود و تمام شئون زندگی آنها را تحت تأثیر نیکوی خود قرار می‌دهد. هرگاه فردی به دیگران احترام گذارد، در واقع به خودش احترام گذاشته است؛ زیرا با این رفتار به دیگران آموزش می‌دهد که با وی این‌گونه رفتار کنند. احترام متقابل در خانواده به معنای احترام به شخصیت، احساسات و حقوق دیگر اعضای خانواده است. وقتی اعضای خانواده یکدیگر را با احترام و عزت نفس برخورد کنند، روابطشان مستحکم‌تر می‌شود و مشکلات و سوءتفاهم‌ها کمتر بروز می‌کند. در سیره پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ احترام متقابل نه تنها در خانه که در جامعه نیز جایگاه ویژه‌ای داشت. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همیشه بر این نکته تأکید می‌کردند که در روابط خانوادگی، احترام و محبت باید متقابل باشد.

در روایات اسلامی توصیه‌های فراوانی درباره لزوم احترام و اکرام متقابل زن و شوهر بیان شده است. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «مَنْ اتَّخَذَ زَوْجَةً فَلْيُكْرِمْهَا؛ هرکس همسری اختیار کرد، باید او را گرامی بدارد». در حدیثی دیگر می‌فرمایند: «مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ، وَمَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَئِيمٌ؛ آ زن را کسی گرامی نمی‌دارد مگر انسان بزرگوار، و کسی به آنان اهانت نمی‌کند مگر انسان پست».

پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ توصیه می‌کردند مرد وقتی وارد خانه می‌شود، به خانواده خود سلام کند: «إِذَا

۱. میرزا حسین نوری، مستدرک الوسائل، ج ۱، ص ۴۱۲.

۲. ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاحه، ح ۱۵۲۰.

دَخَلَتْ بَيْتَكَ فَسَلِّمْ عَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ؛ يَكْثُرُ خَيْرُ بَيْتِكَ؛^۱ هرگاه وارد خانه ات شدی، بر خانواده ات سلام کن؛ زیرا خیر و برکتِ خانه ات زیاد می شود».

۹. رَفْقٌ وَ مَدَارَا

عشق، محبت و گذشت از لغزش های اعضای خانواده و مدارا با آنان از دیگر عوامل مهم تحکیم پایه های خانواده و تداوم زندگی است. از سیره پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به خوبی برمی آید که زندگی با صبر، عفو و گذشت از خطاهای یکدیگر پایدار می ماند. آن حضرت همان گونه که در برخورد با دشمنان و معاندان با رفق و مدارا رفتار می کرد، در خانه و خانواده به آن اهمیت بیشتری می داد. پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید: «الرَّفْقُ يُمِّنُ، وَالخُرْقُ سُؤْمٌ، وَإِذَا أَرَادَ اللهُ بِأَهْلِ بَيْتٍ خَيْرًا أَدْخَلَ عَلَيْهِمُ الرَّفْقَ، فَإِنَّ الرَّفْقَ لَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا زَانَهُ، وَإِنَّ الخُرْقَ لَمْ يَكُنْ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا شَانَهُ»^۲ ملایمت مبارک است و خشونت شوم. هرگاه خداوند برای خانواده ای خیری بخواهد، ملایمت را وارد آن خانواده می کند؛ زیرا ملایمت هیچ گاه با هیچ چیز همراه نمی شود مگر اینکه آن را زینت ببخشد و خشونت هرگز با چیزی همراه نمی شود مگر اینکه آن را زشت بگرداند».

فرازونشیب های زندگی، حالت های مختلف آدمی و اختلاف نظرها به طور طبیعی منجر به بد اخلاقی و ناسازگاری می شود؛ از این رو خانواده ای که از عنصر رفق، مدارا، ملایمت و تغافل برخوردار نباشد، نمی تواند پایدار بماند. مرد با اندک کج خلقی زن تصمیم به جدایی می گیرد؛ همچنین زن با ملاحظه بد اخلاقی شوهر درخواست جدایی می نماید. روایات اسلامی با تأکید بر قداست خانواده، با وعده به پاداش های بزرگ اخروی، زوجین را به صبر و مدارا دعوت می کنند و به زن می فرمایند: «مَنْ صَبَرَتْ عَلَى سَوْءِ خُلُقِ زَوْجِهَا، أَعْطَاهَا مِثْلَ ثَوَابِ أَسِيَّةَ بِنْتِ مُزَاحِمٍ»^۳ هرکس بر بد اخلاقی شوهرش صبر کند، خداوند همانند پاداش آسیه دختر مُزاحم [همسر فرعون] به او عطا می فرماید». به مرد نیز می فرمایند: «مَنْ صَبَرَ عَلَى سَوْءِ خُلُقِ امْرَأَتِهِ وَاحْتَسَبَهُ أَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى بِكُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ يَصْبِرُ عَلَيْهَا مِنَ الثَّوَابِ مَا أُعْطِيَ أَيُّوبُ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَلَى بَلَاتِهِ»^۴ هر مردی برای [رضای] خدا در برابر بد اخلاقی زنش صبر کند، خداوند متعال برای هر روز و

۱. شیخ صدوق، النخصال، ص ۱۸۱.

۲. محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۲، ص ۱۱۹.

۳. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۲۴۷.

۴. شیخ صدوق، ثواب الأعمال، ص ۳۳۹.

شبی که در برابرش شکیبایی می‌ورزد، همانند ثوابی را به او می‌دهد که به ایوب عَلَيْهِ السَّلَام در قبال گرفتاری‌اش داد».

روبروشدن با مشکلات و سختی‌ها و کمبودهای مادی و معنوی ممکن است ناراحتی‌هایی در زندگی به وجود آورد یا اشتباه‌ها و خطاهایی از یکی از زن و شوهر سر بزند؛ بنابراین اگر زندگی بر اساس محبت استوار باشد و پشتوانه‌ای محکم چون گذشت داشته باشد، تحمل مشکلات آسان و چشم‌پوشی از خطاها و اشتباه‌ها آسان خواهد بود. در این میان گذشت و مدارا از جانب مردها به دلیل اقتدار بیشتر، زینده‌تر خواهد بود. بر همین اس پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دربارهٔ مدارا در خانواده بیشتر مردان را خطاب قرار می‌دادند و سفارش به مدارا می‌کردند و نیز بر تحمل و صبر بر بداخلاقی‌ها و حرف‌های ناراحت‌کنندهٔ همسر وعده ثواب و پاداش داده است؛ از جمله فرمودند: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِيهِ وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي؛^۱ بهترین فرد شما کسی است که برای خانواده‌اش بهترین باشد و من بهترین شما در برابر خانوادهٔ خودم هستم».

۱۰. صداکردن با بهترین نام

صداکردن اعضای خانواده با بهترین نام‌ها و القاب محبت‌آمیز یکی دیگر از عوامل بسیار مهم در ایجاد و تقویت روابط عاطفی و تحکیم بنیان خانواده است. این رفتار ساده تأثیر عمیقی بر افزایش محبت، احترام و ارزش قائل‌شدن برای شخصیت اعضای خانواده دارد. در سیره پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز انتخاب بهترین واژگان برای صداکردن دیگران یکی از اصول ارتباطی بوده است. این رفتار نه تنها در خانواده، بلکه در تعامل‌های اجتماعی نیز دیده می‌شود. به عبارت دیگر یکی از راه‌های ابراز محبت و ایجاد صمیمیت در خانواده، خطاب همسر با بهترین و زیباترین نام‌هاست. این عمل نشانه‌ای از محبت، احترام و توجه به جایگاه همسر در خانواده است. صداکردن همسر با نامی که بیشتر دوست دارد، در ایجاد انس و الفت میان زوجین تأثیر بسزایی دارد.

اگر خواهی صفا گیرد سرایت	محبت کن به اهل خانه جایت
هر آن نامی که زیبا و عزیز است	صدا کن با همان نامی، رهایت
لبت لبخند و آوایت به مهر است	به هر دل می‌رسد نوری ز آوایت

۱. حسن بن فضل طبرسی، مکارم الاخلاق، ص ۲۱۶.

به فرزند و به همسر نام زیبا بگو تا پر شود از عشق، جایت
در این خانه که مهرش پایه‌دار است صفا جاری شود تا انتهایت

پیامبرگرامی اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مسلمانان توصیه می‌کردند که برای افزایش مهر و صفا همدیگر را با نام زیبا و محترمانه خطاب کنند: «ثَلَاثٌ يُصْفَيْنَ وَدَّ الْمَرْءُ لِأَخِيهِ الْمُسْلِمِ: يَلْقَاهُ بِالْبِشْرِ إِذَا لَقِيَهُ، وَيُوسِّعُ لَهُ فِي الْمَجْلِسِ إِذَا جَلَسَ إِلَيْهِ، وَيَدْعُوهُ بِأَحَبِّ الْأَسْمَاءِ؛^۱ سه چیز دوستی انسان را برای برادر مسلمانش خالص و یک‌رنگ می‌سازد: الف) هرگاه او را دید، با گشاده‌رویی با او دیدار کند؛ ب) هرگاه در مجلسی کنارش نشست، برایش جا بگشاید؛ ج) و او را با محبوب‌ترین نام‌هایش بخواند». پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همواره حضرت فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام را با القاب محبت‌آمیز و زیبا خطاب می‌کردند؛ یکی از معروف‌ترین القاب حضرت فاطمه عَلَيْهَا السَّلَام که پیامبر استفاده می‌کردند، «ام اییها» به معنای «مادر پدرش» بود.^۲ همچنین پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوه‌هایشان امام حسن عَلَيْهِ السَّلَام و امام حسین عَلَيْهِمَا السَّلَام را با عبارات محبت‌آمیز مانند «ریحانتی: دو گل خوشبوی من» خطاب می‌کردند. این شیوه خطاب کردن، محبت پیامبر را به آنان نشان می‌داد و الگویی برای تعامل با کودکان و اعضای خانواده بود.^۳

کتاب‌نامه

قرآن کریم

نهج البلاغة

۱. پاینده، ابوالقاسم (مترجم)، نهج الفصاحه، تهران: دنیای دانش، ۱۳۸۲ ش.
۲. تمیمی آمدی، عبدالواحد، غررالحکم و درر الکلم، قم: دار الحدیث، ۱۳۸۳ ش.
۳. حر عاملی، محمدحسن، وسائل الشیعه، تهران: اسلامیه، ۱۴۰۳ ق.
۴. شیخ صدوق، محمد بن علی، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، قم: شریف رضی، ۱۴۰۶ ق.
۵. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الأخلاق، ترجمه: محمدباقر بهاری همدانی، قم: شریف رضی، ۱۳۷۰ ش.
۶. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ترجمه: محمدباقر کمره‌ای، تهران: اسوه، ۱۳۷۹ ش.

۱. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۶۴۳.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۳، ص ۱۹.

۳. علی بن عیسی اربلی، کشف الغمّة، ج ۲، ص ۳۰.

۱۵۴ ■ ره‌توشه فصلنامه علمی – تخصصی ویژه مبلغان

۷. مجلسی، محمداقبر، بحار الأنوار، بیروت: مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۳ ق.

۸. محمدی ری شهری، محمد، تحکیم خانواده در نگاه قرآن و حدیث، مترجم: محمدرضا

شیخی، چ ۱۰، قم: دار الحدیث، ۱۳۹۲ ش.